

"MIDTIMELLOM-FENOMEN" I NORDKALOTTENS LITTERATUR: FORFATTEREN BÅDE INNE I OG UTENFOR SENTRUM OG MARGINAL¹

Riitta Kontio

Til identiteten hører alltid en følelse av hjemstedet, identitetens landskap. Hit hører også de diktete tradisjonene og mytene om folkets opphav som binder sammen og tilpasser nåtiden til fortiden, og folkesagnene som medvirker til å kople individet til de mest betydningsfulle hendelsene i den nasjonale historien.² Lokal identitet er autentisk i den forstand at den viser tilbake til en kjerne som oppleves som "opphavlig", til et bestemt, lokalt definerbart samfunn, til tanken om "meg selv i en bestemt lokal kultur og som medlem av et bestemt samfunn". En person identifiserer seg med sitt eget samfunn og skiller mellom dette samfunnet og verden utenfor.³ Som hjemtrakt avviker Nordkalotten på mange måter fra sørligere områder. Forskjellene kommer fram i de arktiske naturforholda, værslaget, plante- og dyrelivet, andre etniske grupper, en annen næringslivsstruktur, Nordkalottens egne fortellinger, mytologiene... Under disse spesielle forhold lever en egen nordlig kunnskap: et eget forhold til naturen, menneskene, leveforholdene, til fødsel og død, tro og religion.⁴

Det er ikke mulig å studere Nordkalottens litteratur uten å ta i betraktning påvirkningen fra nasjonalstatene Finland, Sverige og Norge. I Vest-Europa fins det ingen folk som bare består av én kultur eller én etnisk gruppe. De moderne folkene er alle kulturelle blandingsformer, "hybrider".⁵ Ikke desto mindre taler vi om "ett folk", om nordmenn, finner og svensker, noe som impliserer idealet om et enhetlig, enkulturelt samfunn. For minoritetene har dette idealet i praksis betydd at statene har drevet assimileringsspolitikk mot minoritetenes kultur. Dette har i flere tilfelle ført til nedvurdering av minoritetene på Nordkalotten og innskrenking av deres rettigheter.⁶ Minoritetene har vært nødt til også å lære seg

"Midtimellom-fenomen" i Nordkalottens litteratur

den dominerende kulturen.⁷ de har vært nødt til å lære seg majoritetens tenke- og talemåte for å bli hørt.⁸ med andre ord har de måttet lære seg et "nytt språk". Nordkalottens forfattere har fått utdannelsen i majoritetskulturen. Majoritetens kultur, språk, tenke- og talemåte er derfor uunngåelig også blitt en del av Nordkalottforfatterens identitet. Den finsksamiske dikteren Rauni Magga Lukkari (f. 1943), som bor i Norge, sier litt ironisk at i den finske folkeskolen ble hun "opplært til å elske" fedrelandet. Etter et kvart århundre i Norge funderer hun på hva hun har igjen av Finland i seg, og fastslår: "(Det finske) språket er i meg. Gjennom språket erfarer jeg verden. Og meg selv."⁹

Identiteten kan ikke ses på som noe helt og fast, noe enhetlig og varig, for identiteten forandrer, omformer og fornyer seg hele tiden. Identiteten er som en fortelling der visse motiv i blant framhever seg foran de andre etter som handlingen skrider fram.¹⁰ Mange faktorer er med på å bestemme, men også oppløse, et menneskes identitet: etnisitet, kultur, kjønn, samfunnsklasse, seksuell legning¹¹ og forskjellige maktforhold.¹² Et menneske kan ha ulik identitet til ulike tider, til og med motsatte identiteter samtidig¹³: en forfatter kan tilhøre både majoritetsbefolkningen og minoriteten, samtidig være nordmann, same og kven. Selv om identiteten er bevegelig og foranderlig, er den fortsatt også sosial: normene og rollene er med på å avgrense identiteten. Videre må man foreta et valg mellom de rollene, normene, skikkene og forventningene som er sosialt bestemte og de som er mulige.¹⁴

Forfatterne på Nordkalotten har helt fra barndommen av levd i flerkulturelle omgivelser og har hele tiden måttet gå på akkord med sin egen identitet og grensestilling.¹⁵ Delfaktorer i forfatterens identitet er den lokale kulturen, den nasjonale kulturen og en smule verdenskultur: forfatteren blir født i periferien i Nordkalottens kunnskap og tradisjon, og får utdannelsen i en felles vestlig vitenskaps- og kunnskapstradisjon. Forfatteren er samtidig både inne i og utenfor sentrum og marginal.¹⁶

"Røsten er Jakobs, men hendene er Esaus..." Fleretnisitetens knuter på Nordkalotten

Nasjonale identiteter blir bokstavelig talt konstruert. Særlig under intense nasjonalitetsbyggingsperioder har mange representanter for de intellektuelle (politikere, historikere, folklorister osv) tatt del i byggingen av den nasjonale identiteten og skapt myter om kontinuitet og enhet. Ved å kreve et "enhetlig folk" gjør nasjonalstaten den etniske forskjellen synlig.¹⁷ I tider med nasjonal identitetsbygging har de nordiske minoritetsfolkene samene, kvenene og de finsktalende tornedalingene levd tause og fortiede, delvis assimilerte, helt fram til 1960-åra, da nordens minoriteter tok til å finne sin egen, etter hvert stadig mer hørbare, stemme. De begynte bevisst å skape sin egen etnisk-språklige identitet med tilhørende symboler, slik at "vi", dvs samene, kvenene eller tornedalingene, skiller seg ut fra "de andre", (majoritetsfolket / andre minoriteter). En viktig del av denne kampen har vært å vekke til liv en litteratur på eget språk.

Etnisk oppvåkning er en viktig reaksjon mot nasjonalismen, men den skaper også diskriminering og tilsidesetting. I kampen for rettigheter for egen gruppe glemmes det lett at det på Nordkalotten i århundrer har levd mange folk, språk og kulturer side om side og sammenblandet: nordmenn, kvener, finner, svensker, samer og russere.

Hva er en forfatters identitet når han slett ikke kan identifisere seg med majoritetsbefolkningen (være "ekte" finne) eller en bestemt etnisk gruppe (være "ekte" same), men når forfatteren taler ut fra flere forskjellige ståsteder, som for eksempel Annikki Kariniemi (1913–1984). Av slekt var hun delvis finsk, dvs tilhørte "undertrykkerne", og gjennom skolen vokste hun opp i en vestlig verdiverden. Hennes barndom og ungdom falt sammen med mellomkrigstiden, da det finske folks enhet ble bygd opp i en atmosfære av patriotisme og til dels fanatisk nasjonalisme. På den annen side tilhørte hun de "undertrykte": hun ble født i periferien langt fra det geografiske og kulturelle sentrum, og havnet i marginalen i den litterære kanon. Hun var også delvis av samisk slekt, men ble utestengt fra den samiske gruppen fordi hun ikke snakket samisk og heller ikke hadde vokst opp i den samiske

"Midtimellom-fenomen" i Nordkalottens litteratur

kulturens kjerneområder.¹⁸ I tillegg har nok Lapplands ekstremt maskuline mentalitet (ødemark, patriarkat og soldatmiljøet under krigen) også skapt sine problem.

Et problem oppstår også av måten man vanligvis definerer medlemskap i en minoritetsgruppe. Kan en som tilhører majoriteten snakke som et medlem av en minoritet, en nordmann som en same eller kven? Kan en mann snakke som en kvinne, en intellektuell som en arbeider? Dersom ja, hvordan er det mulig å skille fra hverandre fordom og undertrykking, misbrukende popularisering, stereotyp romantisering, sympatisk identifisering eller motstand... Problemet dukker særlig opp hos forfattere som er av blandet herkomst, som har vokst opp uten å kjenne sin egen herkomst eller som er født i en minoritet, men oppdratt i majoritetskulturen. De kan kanskje ikke sin egen gruppes språk, men snakker majoritetens språk som innfødte, og kjenner kanskje ikke sin egen kultur. Her blir uklarhetene i urbefolkningens identitet synlige.¹⁹ Spørsmålet om kulturens grenser utgjør også et problem: hvem er i en slik stilling at han kan snakke på vegne av et samfunn, en rase eller et folk?²⁰

En samisk forfatter som ikke kan samisk, passer ikke inn i definisjonen av "ekte, opprinnelig same", og derfor kan man også tvile på ektheten av de samiske elementene i hans skriverier. For eksempel er Annikki Kariniemis Lapplandsskildringer ofte blitt beskyldt for misbrukende popularisering og romantisering. Helsingin Sanomats kritiker Matti-Esko Hytönen fastslo om Annikki Kariniemis verk *Laulu Lapista ja Lapin papista* (1972): "Kariniemi selger det samme Lappland til sine lesere som reiselivet selger til turistene. Urinnbyggerne selges til spottpris".²¹ Den nordfinske forfatteren og kritikeren Oiva Arvola var derimot av den oppfatning at romanens legendeaktige symbolikk hadde i seg hele Lapplands utviklingshistorie helt fra middelalderen til i dag.²² Disse kritikkene representerer interessant nok fullstendig motsatte tolkninger av det samme verket, og jeg antar at dette i alle fall delvis skyldes kulturkløften mellom sør og nord.

**Eksotikk i betrakterens øyne:
regional litteratur og den litterære institusjonen**

I alle nasjonalstatene på Nordkalotten har statens holdning til nordområdene vært, og er ennå, preget av ulikeverd: i den offisielle retorikken er i alle fall finsk Lappland på den ene side et pengeslukende utviklingsområde, "en økonomisk belastning", men på den annen side er området et objekt for statlig økonomisk utbytting: land, skog, berggrunn og vann blir utnyttet, og i tillegg blir området markedsført og solgt til turistene fra sør som et eksotisk rekreasjonsområde, "det ville, frie nord". Denne holdningen avspeiler seg også i litteraturen.

Litteraturens verdier, dens kanon, blir skapt i sentrum, og den nordlige litteraturen blir betraktet ut fra den herskende kulturens verdier, normer og idealer. Regionalt orientert litteratur får i den litterære institusjonen en marginal stilling.²³ Én form for kulturherredømme er å utelukke marginaliteten.²⁴ Dette demonstreres bl a med at litteraturens to viktige "hukommelser", litteraturhistorien og litteraturforskningen, til nå har ignorert de nordfinske forfatterne.²⁵

Kulturdominans betyr likevel ikke alltid at periferien blir fjernet fra bildet; det kan bety at periferien blir tildelt en spesiell plass i bildet.²⁶ Romantikk, eksotikk og mystikk er blitt stikkord i og danner grunnlaget for lesernes tolkning av Lapplands litteratur. Med disse tre nøkkelorda blir Nordkalottens litteratur satt i bås og marginalisert.²⁷ Kritikken ser ofte ut til å konsentrere seg om hvor "virkelighetstro" det bildet av Lappland er som litteraturen formidler. Romaner blir lest som om de representerte et litt forvrent bilde av livet i nord.²⁸ Kvenforfatteren Idar Kristiansen (1932 – 1985) måtte forsvare sitt eget skjønnlitterære kven-epos *Kornet og fiskene* (1978 – 1981) i et vitenskapelig forum i Tromsø. Som "opponenter" var det innkalt en historiker, en forfatter og en litteraturforsker, og diskusjonen dreide seg i stor grad om den historiske troverdigheten.²⁹ I forsvarstalen sin sa Kristiansen at han ønsket å formidle en dypere sannhet med boka si enn at Oslo tidligere hette Christiania.³⁰

I Finland falt Timo K. Mukkas (1944–1973) roman *Maa on syntinen laulu* (1964) utenfor de vante rammene for

"Midtimellom-fenomen" i Nordkalottens litteratur

Laplandsskildringer, delvis av samme grunn som Idar Kristiansens verk. Også dette verket brøt med det bildet av nord som etter kritikernes oppfatning var "korrekt". I avisene i Sør-Finland ble boka for det meste ansett for å være uforskammet, utuktig og blasfemisk. Den sørfinske litteraturforskeren og kritikeren Panu Rajala så i Mukkas verk forbindelser til spansk og søramerikansk litteratur "der også fattigdom skaper hemningsløse mennesker med ville drifter" og klassifiserte debutromanen som "latent utviklingsområdelitteratur".³¹

En forklaring til kulturelle misforståelser og tolkningsproblemer fins i forfatterens og leserens ulike livsmiljø.³² En ting som ser ut til å påvirke vurderingen av Nordkalottens litteratur, er nemlig hvor langt leseren/kritikeren er fra den virkeligheten som boka skildrer. Timo K. Mukkas debutroman ble vurdert positivt både i nordfinske aviser og i enkelte lokalaviser. Hilja Mörsäri oppsummerer dette sør-nord-s skillet i Kuusamo-avisen Koillissanomat: "*For den som ikke kjenner det nordiske mørket, kan Mukkas bok virke som en eksotisk*"³³, litt syk fantasi, den heftige, unyanserte likeframheten og fanatismens tøylesløse utfoldelse bare som merkverdig. – Ektheten er likevel sterk.³⁴

Den dominerende kulturens nedlatende holdning til minoritetslitteraturen er sannsynligvis en av grunnene til at mange forfattere ønsker å riste av seg både regionalitetens og etnisitetens ballast. Den nordsvenske Katarina Kieri ønsker ikke å stemples som lokal- eller Nordbotten-forfatter.³⁵ Dikteren Rauni Magga Lukkari synes det er positivt at det i aviskritikken av hennes diktsamling *Mogonagasa gollebiktasat / Min konges gylne klær* (1991) ikke ble vist til verken kjønn eller etnisitet. Dette så hun som et bevis på at hun ble godtatt som jevnbyrdig andre norske forfattere.³⁶ Jeg tolker ikke dette slik at Rauni Magga Lukkari ønsker å fornekte sin etniske bakgrunn eller sitt kjønn,³⁷ hun skriver på samisk, om samiske kvinner, men hun prøver å unngå erotikk, myter og mystikk, slikt som så lett vint blir brukt til å klassifisere Nordkalottens litteratur som eksotisk (eller "utviklingsområdelitteratur"). Rauni Magga Lukkari bruker den herskende kulturens koder.

Språket som identitetens speil

En stor del av Nordkalottens forfattere har tidligere vært (og noen er fremdeles) nødt til å skrive på majoritetkulturens språk, enten fordi de ikke har fått opplæring i sitt eget språk, eller fordi litteratur på dette språket ikke er blitt utgitt. Når en som tilhører en minoritet skriver på majoritetsspråket, må han ofte også skrive på majoritetens vilkår. Forfatterne kan ikke utforske sine egne antiimperialistiske muligheter fordi de må bruke den herskende kulturens utgivelseskanaler og framstillingsmåter.³⁸

Å skrive på den herskende kulturens språk fører ofte til imitering og ambivalens.³⁹ Dette kommer særlig fram i litteratur som er skrevet på Nordkalotten i ekstremt nasjonalistiske perioder. Euro- og etnosentriske holdninger har bevisst eller ubevisst preget synsvinkelen på Nordkalotten, og i verste fall får innbyggerne her sitt egenbilde, sin identitet, sin plass i verden/europa/nasjonalstaten farget av den herskende kulturens oppfatninger. Som eksempel kan nevnes den norske samene Matti Aikio (1879 – 1929), som skrev romanen *I dyreskind* (1906) på et tidspunkt da samene var utsatt for en spesielt streng fornorskingspolitikk. I følge litteraturforskeren Gunnar Gjengset⁴⁰ kommer det i romanen fram et sosialdarwinistisk syn på rasene: øverst står nordmennene, mens sjøsamene utgjør den laveste kasten. Den samiske rasen kan forbedres med norsk eller kvensk blod. Biettar-Oulas storhet kommer fram i følgende sitat: "Hele hans storladne skikkelse tyded paa, at der flød rigeligt af Kvænblod i hans Aarer, og det af bedste Sort".⁴¹

Fordi (de etniske) minoritetene lenge har levd undertrykte og tause, må man spørre om hvilke muligheter den undertrykte har til å tale innenfor den herskende kulturen, enten det nå dreier seg om kolonialisme eller patriarkat. Når den undertrykte "ser ut til" å tale, hører vi da virkelig hans egen stemme?⁴² Med andre ord: når samene Matti Aikio sier i bladet Nidaros: "Sjølappene er så degenererte, at det socialt sett er godt (at de dør ut) – de passer ikke mere for denne verden",⁴³ er det da hans egen stemme vi hører, eller majoritetkulturens stemme?

På den annen side fins det tekster skrevne på majoritetens språk, men der minoritetens synspunkt kommer fram enten i

"Midtimellom-fenomenen" i Nordkalottens litteratur

innholdet eller mellom linjene. I følge Selwyn Cudjoe og Barbara Harlow er motstand en handling eller handlinger som er planlagt med hensikt på å frigjøre et folk fra en undertrykker. Motstandslitteratur oppstår altså i forbindelse med organisert kamp eller nasjonal frigjøring.⁴⁴ Statene på Nordkalotten har utøvd en hovedsakelig fordekt assimileringpolitikk, og motstanden har ikke fått særlig åpne former. Men den fins. Kirsti Paltto og Nils-Aslak Valkeapää har skrevet åpen og skarp kritikk av diskrimineringen og undertrykkelsen av samene på finsk. Språkvalget avhenger altså ikke alltid av den herskende kulturens tvang: det kan også være strategisk. I Nils-Aslak Valkeapääs pamflett *Terveisiä Lapista* (1971) "the Empire writes back" mot den finske staten:

Den vestlige kulturen vurderer andre kulturer gjennom sammenlikning. Da er de andre kulturene oftest primitive. De folk som lever i andre kulturer er primitive folk, og disse folkenes åndsverk er primitiv kunst. – Jeg forsøker naturligvis å tenke. Så godt jeg kan med den lille primitive hjernen min. Så behendig landet vårt er frarøvet oss, gjort om til statens land som turistene kan trampe ned, til felles rekreasjonsområde – Naturligvis må denne eiendomsretten vises åndelig, ved edelmodig å selge landet vårt tilbake til oss i form av reindriftshushold. Slik at det skulle kunne begripes også med den minste lille primitive hjerne at landet er statens og samene faktisk bare en omstreifer på karrige vidder. (*Terveisiä Lapista* 1971, 7–8. Oversatt fra finsk av Klaus Skoge)

Motstanden er ikke alltid så synlig som dette, spesielt ikke i litteratur som er skrevet i nasjonaliseringspolitikkenes mest intense perioder. De etniske minoritetene har likevel utviklet ulike former for dobbeltkommunikasjon for å få formidlet tankene sine.⁴⁵ I følge litteraturforsker Harald Gaski inneholder samiske tekster "smugmeldinger" som blir forstått av 'primærleserne', dvs de som har samme kulturkoder som forfatteren.⁴⁶ Litteraturforskeren

Kaisa Lindbach mener at hos kvenforfatteren Idar Kristiansen har det metaforiske språket, mytene og læstadianismen fungert som dobbeltkommunikasjon.⁴⁷

Etterkrigstidens mer liberale språk- og minoritetspolitikk og minoritetenes etniske oppvåkning er kommet fram i Nordkalottens litteratur både tematisk og språklig. Språkvalget er mer og mer et bevisst identitetsvalg. Tornedalingeren Gunnar Kieri (f. 1928) skrev på svensk, men han brøt det svenske språkets hegemoni ved å la de finskspråklige bruke finsk i replikkene. Ved hjelp av disse replikkene på finsk bygger han tornedalingerenes egne kulturelle og språklige identitet. I romanen *Jag skal ändå inte stanna* (1978) kritiserer Kieri åpent den språkberøvingen som foregikk i de svenske skolene. Følgende utsnitt skildrer en krangel mellom to finskspråklige jenter i friminuttet.

-Du tokig.

-Du mera tokig.

-Du kossa.

-Inte jag. Du mera kossa.

Det var ett gräl utan ord. Förtvivlat sökte de ord att drämma till med, att verkligen säga vad de tyckte om varandra just då men de hade inte tillgång till orden. Innanför skolgårdsstaketet fick de inte prata finska och svenska kunde de inte.—De finska orden fanns i munnen hela tiden, dräpande, kvicka, giftiga, men de fick inte användas. De var förbjudna. Att prata finska var lika straffbar som att stjäla (*Jag skall ändå inte stanna* 1978, 18–19)

Den ene jenta slipper hjem en time tidligere, og krangelen fortsetter over gjerdet. Scenen er bokstavelig talt et skoleeksempel på språkets betydning for menneskets evne til å uttrykke seg selv:

Men så snart Emmy kommit utanför skolgårdsgrinden fick hon också använda sitt modersmål.

-Uskoks sie saaterin kläppi ette sie olet joku. Suu ko navetanlunkka ja hamphat harvassa ko telefonitolpat.

"Midtimellom-fenomen" i Nordkalottens litteratur

Korvat ko jänksellä ja turpa ninku hevosella. Ja niin köyhä että vathetki on diakonipappi tuonut. Tror du satans unge att du är någon. Munnen som gödselluckan i ladugården och tänderna glesa som telefonstolpar. Öron som på en hare och truten som på en häst. Och så fattig att till och med kläderna har diakoniprästen kommit med. Marta stod innanför staketet och försökte försvara sig. Tårarna rann nedför hennes kinder och gråten kvävde nästan orden.

-Du bara skrika. Du bara skrika, var allt hon kunde säga.
(*Jag skall ändå inte stanna* 1978, 19–20)

Tornedalningen Bengt Pohjanen skrev de første bøkene sine på svensk. Han sier selv at tankene i hodet var på finsk (eller meänkieli, den tornedalsfinske dialekten), men ut av skrivemaskinen kom bare svenske ord. Selv om de finskspråklige bruker svensk i den første delen av hans produksjon, snakker de i følge Pohjanen finsk med svenske ord; setningsbygningen er altså usvensk.⁴⁸ Pohjanens første roman på morsmålet meänkieli, *Lyykeri*, utkom i 1985.

I tillegg til språkvalget kan forfatteren velge ulike språklige register til bevisst å skifte identiteten sin. Ved å veksle mellom det offisielle skriftspråket og dialekt kan han også bevege seg mellom den regionale og den nasjonale identiteten, slik som de nordfinske forfatterne Annikki Kariniemi, Timo K. Mukka, Oiva Arvola og Rosa Liksom gjør. Rosa Liksom har for eksempel i sin produksjon benyttet seg av mange ulike identiteter: hun skriver om nordfinsk miljø på nordfinsk dialekt, om storbyungdom på slang og om middelklasseborgere på skriftspråket. Det som forener alle disse skikkelsene, er fremmedgjøring, ensomhet, marginalitet.

Regional litteratur: å stige ut i marginalen

Det er mulig å se positivt på marginalitet i lys av at en viss gruppe som er havnet i den samfunnmessige eller regionale marginalen, bryter inn i litteraturen.⁴⁹ En del av Nordkalottforfatterne har motstått trykket fra sentrum uten å bry seg om sentrums nedlatende holdning, og prøvd å utvikle et regionalt, nordlig mottrykk mot

sentrums litteratur; istedenfor å utviske de regionale kjennetegnene framhever de den regionale egenarten. Istedenfor å identifisere seg med sør, markerer forfatterne klar avstand til sør. De bygger her, i Nordkalottens virkelighet og omgivelser, en egen nasjonal, språklig, regional og til dels også etnisk identitet. Omgivelsene setter Nordkalottens forfattere i en fordelaktig stilling der de enten åpent eller fordekt kan kritisere den herskende kulturen.⁵⁰

I den ellefte fortellingen i Annikki Kariniemis verk *Satakielien syksy* (1981) skriver predikanten Oskari Kinisjärvi et brev til prosten Eljas der han minner prosten om syndene, bl a om den dårlige behandlingen som er blitt samene til del. Dialekten lokaliserer hovedpersonen til Nord-Finland, i innholdet framkommer den læstadianske verdensanskuelsen og grensedragingen, forskjellen mellom "oss" og "de andre".

-- for lappan har nu bestandig vorre menneska på samme måte som vi finna, vi som sett fra svensk hold e sånne enfoldige bønder og for de tidligere russiske makthaveran va sånne tølpera tsjuhner, - eller e det ikke sånn den her inndelinga har vorre? Og at også broder Elias som ung pastor skulle ha deltatt i en slik nedrakking av folk, til og med på demmes egen gårdsplass, og etterpå flirt av at dem tok det på alvor. Og trur ikke akkurat den som blir rakka ned på, at det er slik det ska være? Og e ikke alle litt klar over at det e slik? Og at mange gang har en lyst til å sparke til en overklasseslusk (*Satakielien syksy* 1981, 152–153. Oversatt fra nordfinsk dialekt av Klaus Skoge, stilisering på nordnorsk dialekt av Elin Karikoski)

I Kariniemis novelle blir herrehatet, den nordfinske motstanden mot sørfinske embetsmenn, uttrykt indirekte. Annikki Kariniemi har den ene foten i minoritetskulturen, den andre i majoritetskulturen: hun er symbolsk både undertrykt og undertrykker. Hun kan aldri rette motstanden mot noe som er fullstendig utenfor henne selv; følgene av dette er usikkerhet, nøling i den skriftlige motstanden. Illusjonen om et fast selv/det andre er ikke mulig for et slikt "midtimellom-fenomen".⁵¹

"Midtimellom-fenomen" i Nordkalottens litteratur

Stillingen både inni og utenfor sentrum og marginal preger Nordkalottens litteratur. En felles erfaring eller følelse er en kontinuerlig følelse av å være utenfor eller "annerledes", noe som forfatterne beskriver hver på sin måte. Den samiske hovedpersonen Jussa i Matti Aikios roman *I dyreskind* drar til Finland for å lese teologi. Teologistudenten Juhani Jonggo vender tilbake til hjemtraktene:

Han havde en vammel Følelse af, at han spilled en mærkelig Fremtonings Rolle her hjemme. – Det havde været forbandet ækkelt at være en Raritet i Helsingfors, og nu skulde han pines med at blive gjort Væsen af her hjemme! Det var forbandet vammelt at være en Mellemtung. (*I Dyreskind* 1906, 78.)

Bengt Pohjanens debutroman *Och fiskarna svarar Guds frid* (1979) skildrer kulturkonflikter og identitesproblemer i grenseområdene. Hovedpersonen Kurt Göran Polemalm, tidligere Polonen, betrakter speilbildet sitt:

Han kände bitterhet och en serie eller en kädja av händelser passerade hans minne, händelser där han stått med skam och misslyckanden och förakt, mest självförakt för att han inte ägde något gångbart modersmål. När han tänkte att han ändock blivit studierektor, kände han att han besegrat sin fattigdom och trots allt blivit något. Han hade en känsla av att det var bra att han i spegeln såg Kurt Göran Polemalm och inte Polonen. Han kände sig som vilken svensk som helst. (*Och fiskarna svarar Guds frid* 1979, 10–11)

Nordkalottforfatterens sinnets landskap er kløyvd av statlige, kulturelle og språklige grenser. Identiteten former seg på grensen, i bevegelse mellom selvet og "det andre". Rauni Magga Lukkaris dikt gjenspeiler den identitetskrisen, forvirringen, som preger den bevegelige, nomadiske identiteten.

Sugan rastá iežan joga	Jeg ror over elva mi
áhčán joga	fars elv
ádján joga	mors elv
Sugan vuorud Dážabeallai	Ror vekselvis til den Norske sida
Suomabeallai	den Finske sida
Sugan rasta iežan joga	Jeg ror over elva mi
eatnán beallai	til mors side
áhčán beallai	fars side
imaštalan	Undrer
guobbái gullon	hvor hører
oarbbes mánná	heimløse barn til ⁵²
(Rauni Magga Lukkari: <i>Jienat Vulget</i> 1980)	

I Timo K. Mukkas verk *Kyyhky ja unikko* (1970) er hovedpersonen Pieti Kolströms fremmedgjorthet og rotløshet knyttet til den moderne nordfinske virkeligheten. Pieti Kolström har vendt tilbake til hjembygda, men menneskene der har flyttet til Sør-Finland eller Sverige. Bak ham er livet i "sentrum": en karriere som reklamemann i sør, reiser i Europa og et liv som falt i grus. Pieti bor sammen med sin gamle far, kler seg i hans gamle klær som om han søkte tilbake til en tidligere, harmonisk tid, men greier ikke lenger å finne faste holdepunkt i livet sitt, ikke en gang i kjærligheten. Han tar livet av sin elskede.

Dette er en bevegelse av melankoli, naiv flukt som ikke tar slutt; men sorga er også sann – fiskene og fuglene er borte som om tomheten alltid har vært her. Hvorfor lever vi ennå. Dette er slutten. Farvel dryppende nyting. Gårdsdagen er en dråpe av trælens blod. Morgendagen kaller som havet kaller den druknende. --/ Fiskene og fuglene er døde, men gjeld og renter ville i alle fall ha vært for trykkende og ville gjort hjertene harde. Jeg er heldig som møtte deg. Men så ... ville vi ha dødd mellom fjernsynet og fryseskabet. (*Kyyhky ja unikko* 1970, 74–75. Oversatt fra finsk av Klaus Skoge)

"Midtimellom-fenomen" i Nordkalottens litteratur

Nordkalotten har, trass i at den befinner seg langt fra sentrum, aldri vært isolert, og nå for tiden gir økt turisme og reiseliv, massemedia og utdanning impulser til den lokale og regionale identiteten. Som motvekt til følelsen av å være hjemløs og annerledes ser Nordkalottforfatteren livet fra mange ulike synsvinkler, fra sentrum og marginalet. Mange forfattere forener fruktbart sin egen etnisk-regionale kulturarv med den nasjonale og vestlige kulturarven i sin produksjon. Den moderne nordfinske identitetens delfaktorer avspeiles i Juhani Koskinens dikt "The Dreams are made of".

I fødselens under

Du blir plassert på en nummerert plass i kinoen
og anvist den retninga du skal se. Lysan blir slokt
og det erklæres stillhet, taleforbud
som skikken e. Sånn at du bare svakt
kan ane og lukte sidemannen.

II livets under

Du stirre i den anviste retninga og prøve å forstå.
Sidemannen bryt taleforbudet og sir
at va nu det nåt å vise. Du blir irritert
og utbryt vær nu stille (for GOD's sake!)
for du e redd for å gå glipp av den
avgjørernes scenen.

III døden e en plass mellom menneskan

Till slutt kommer rulletekstan. Du kjenn ikke regissøran.
Det gjør dæ engstelig og skamfull. Du synes den slutta altfor
tidlig, ble liksom henganes i lufta.
Lysan blir tent. Du fomle på dæ jakka.
Tørke øyekroken diskret. Går ut av kinoen
midt i køen. Prøve å huske
om nån venta på dæ. Om du hadde nån steds å gå.

(*Äijä* 1996, 53. Oversatt fra nordfinsk dialekt av Klaus Skoge, stilisering på nordnorsk dialekt av Elin Karikoski)

KILDER

- Aikio, Marjut: Saamelaiset kielenvaihdon kierteessä. Kielisosiologinen tutkimus viiden saamelaiskylän kielenvaihdosta 1910-1980. SKS. Helsinki 1988.
- Aikio, Matti: I Dyreskind. Fortælling fra Finmarken. Forlagt af H. Aschehoug & co. Kristiania 1906.
- Aristoteles: Runousoppi. Suom. Pentti Saarikoski. Otava. Helsinki 1977.
- Arvola, Oiva: Taivaalliset viinaveneet. Lapin Kansa 19.2.1972.
- Ashcroft, Bill & Griffiths, Gareth & Tiffin, Helen: The Empire Writes Back. Routledge. London 1989.
- Brooks, Cleanth : William Faulkner, The Yoknapatawpha County. Yale University Press. 1972 (1963).
- Draper, R.P.: Introduction. - The Literature of Region and Nation. (Ed. R.P.Draper). Macmillan press.1989.
- During, Simon: Postmodernism or Postcolonialism Today. Teoksessa The Post-Colonial Studies Reader. (Eds. Bill Ashcroft, Gareth Griffiths & Helen Tiffin). Routledge. London and New York.1995.
- Eriksen, Knut Einar & Niemi, Einar: Den finske fare. Sikkerhetsproblemer og minoritetspolitikk i nord 1860-1940. Universitetsforlaget. Oslo-Bergen-Tromsø1981.
- Fee, Margaret: Who Can Write as Other? Teoksessa The Post-Colonial Studies Reader. (Eds. Bill Ashcroft, Gareth Griffiths & Helen Tiffin). Routledge. London and New York 1995.
- Gaski, Harald: Voice in the Margin. A Suitable Place for a Minority Literature? - Places Within, Places Beyond. Norwegian Regionalism in Literature. (Eds. Wendy Griswold and Fredrik Engelstad). Institutt for samfunnsforskning. Report 96:12. Oslo 1996.
- Gjengset, Gunnar: I Dyreskind. - Ottar. Populære småskrifter fra Tromsø museum. Nr.103. Universitetet i Tromsø. Tromsø 1978.
- Griffiths, Gareth: The Myth of Authenticity. - The Post-Colonial Studies Reader. (Eds. Bill Ashcroft, Gareth Griffiths & Helen Tiffin). Routledge. London and New York 1995.

"Midtimellom-fenomen" i Nordkalottens litteratur

- Hall, Stuart: Cultural Identity and Diaspora. - Identity: Community, Culture, Difference. (Ed. Jonathan Rutherford). Lawrence and Wishart. London 1990.
- Hall, Stuart: The question of cultural identity. - Modernity and its futures. (Eds. Stuart Hall, David Held and Tony McGrew). Polity press in association with Open University. Cambridge 1992a
- Hall, Stuart : Kulttuurin ja politiikan murroksia. (Toim. Juha Koivisto, Mikko Lehtonen, Timo Uusitupa ja Lawrence Grossberg). Vastapaino. Tampere 1992b
- Helander, Elina: Sámi knowledge - subjective opinion or science? Diehtogiisá. Newsletter from Nordic Saami Institute. English edition 1/ 92.
- Helander, Elina: Sustainability in the Sami area: The X-file factor. - Awakened Voice. The Return of Sami Knowledge. (Ed. Elina Helander). Nordic Sami Institute. Diedut 1996:4.
- Hirvonen, Vuokko: Saamelaisen naisen tie kirjailijaksi. Neljäs maailma - Ensimmäiset kansat. 1/ 1998.
- Huhtala, Liisi: Turistiromantiikkaa. Turun Sanomat 16.1.1977.
- Huttunen, Laura: »Enää ei käy se mustalaisten vanha elämä»: mustalaisten etnisen identiteetin rakentuminen nyky-Suomessa. - Me ja muut. Kulttuuri, identiteetti, toiseus. (Toim. Marjo Kylmänen), Vastapaino. Tampere 1994.
- Hytönen, Mattiesko: Vähemmistöjen rakastajat. Helsingin Sanomat 16.4.1972.
- Hyvärinen, Heikki: Saamelaisten kolmenlaiset ystävät. Pohjoinen aikakauslehti 2/1971.
- JanMohamed, Abdul R. & Lloyd, David: Introduction: Toward a Theory of Minority Discourse: What is to be Done? - The Nature and Context of Minority Discourse (Eds. Abdul R. JanMohamed & David Lloyd). Oxford University Press. New York, Oxford 1990.
- Kariniemi, Annikki: Satakielien syksy. Otava. Helsinki 1981
- Kellner, Douglas: Popular culture and the construction of postmodern identities. - Modernity and Identity (Eds. Scott Lash & Jonathan Friedman). Basil Blackwell. Oxford 1992.
- Kieri, Gunnar: Jag skall ändå inte stanna. Arbetarkultur. 1978.
- Kieri, Katarina: Innlegg og paneldiskusjon i Pegasus-seminar i Rovaniemi, Finland 27.5.1997.

- Koskinen, Juhani: Äijä. WSOY. Porvoo 1996.
- Kurikka, Kaisa: Sitä kuusta kuuleminen... Kodin ikävä Irmari Rantamalan teoksessa Harhama. - Identiteettiongelmia suomalaisessa kirjallisuudessa. (Toim. Kaisa Kurikka). Turun yliopisto. Taiteiden tutkimuksen laitos. Sarja A. N:o 33. Turku 1995.
- Lehtola, Veli-Pekka: Rajamaan identiteetti. Lappilaisuuden rakentuminen 1920- ja 1930-luvun kirjallisuudessa. SKST 665. SKS. Helsinki 1997.
- Lindbach, Kaisa: »Skønnlitteraturen – etnisk speil». Foredrag i »Trestammers møte» –symposium ved Universitetet i Tromsø 14.11.1997.
- Lukkari, Rauni Magga: Jienat vulget. Lapin sivistysseuran julkaisuja 42. Lapin sivistysseura. Helsinki 1980.
- Manninen, Kirsti: Satakieliä patoaltailla. Helsingin Sanomat 3.1.1982
- Mukka, Timo K.: Kyyhky ja unikko. 2. painos. WSOY. Porvoo 1970.
- Mörsäri, Hilja: Pohjoinen hurma ja tuska. Koillissanomat 20.11.1964.
- Nyberg, Jan: "Er ikkje forfatteren ein evnerik historikar, kan han la historia vere i fred". Dag og tid Nr. 18. 7.5.1981.
- Paasilinna, Erno: Timo K Mukka. Legenda jo eläessään. WSOY. Porvoo 1974.
- Pohjanen, Bengt 1979: Och fiskarna svarar Guds frid. P.A.Norstedt & Söners Förlag. Stockholm 1979.
- Rajala, Panu: Timo K. Mukka: Maa on syntinen laulu. - Romaani ja tulkinta. (Toim. Mirjam Polkunen). Otava. Helsinki 1973.
- Rutherford, Jonathan: A Place Called Home: Identity and the Cultural Politics of Difference. Teoksessa Identity, Community, Culture, Difference. (Eds. Jonathan Rutherford). Lawrence & Wishart. London 1990.
- Saariluoma, Liisa: Unohdetun kansan ääni. Ville Kuronen ja Ryysyrannan Jooseppi. - Marginalia ja kirjallisuus. Ääniä suomalaisen kirjallisuuden reunoilta. (Toim. Matti Savolainen). Suomi 175. SKS. Helsinki 1995
- Sartre, Jean-Paul 1976: Mitä kirjallisuus on? (Qu'est-ce que la littérature? 1948) Overs. Pirkko Peltonen ja Helvi Nurminen. Otava. Helsinki 1976
- Savolainen, Matti: Keskustan ja marginaalisen sisä- ja ulkopuolella. Kulttuuritutkimus 11. 1994:1.

"Midtimellom-fenomen" i Nordkalottens litteratur

- Savolainen, Matti : Keskusta, marginalia, kirjallisuus. - Marginalia ja kirjallisuus. Ääniä suomalaisen kirjallisuuden reunoilta. (Toim. Matti Savolainen). Suomi 175. SKS. Helsinki 1995.
- Slemon, Stephen: Unsettling the Empire. Resistance Theory for the Second World. Teoksessa *The Post-Colonial Studies Reader*. (Eds. Bill Ashcroft, Gareth Griffiths & Helen Tiffin). Routledge. London and New York 1995.
- Toiviainen, Kaisa-Maria: Dekolonisoi mielesi! Latinalais-amerikkalaisen todellisuuden uudelleentulkintaa. - Työnämme ja ilonamme. Pohjoissuomalaista kulttuurintutkimusta. (Toim. Katri Mäkinen ja Matti Savolainen). Oulun yliopiston taideaineiden ja antropologian laitoksen julkaisuja A. Kirjallisuus 7. Oulun yliopisto 1998.
- Trinh T. Minh-ha: *Woman, Native, Other. Writing Postcoloniality and Feminism*. Indiana University Press. Bloomington and Indianapolis 1989.
- Valkeapää, Nils-Aslak: Terveisiä Lapista. Pamfletti. Otava. Helsinki 1971.
- Vermeulen, Hans & Govers, Cora: Introduction. - *The Anthropology of Ethnicity. Beyond 'Ethnic Groups and Boundaries'*. (Eds. Hans Vermeulen ja Cora Govers). Het Spinhuis. Amsterdam 1994.

UTRYKTE KILDER

- Gjengset, Gunnar H.: Matti Aikio - samenes dikter? Avhandling til magistergrad i litteraturvitenskap. Universitetet i Tromsø. Tromsø 1980.

INTERVJUER

- Rauni Magga Lukkari intervjuet av Riitta Kontio i Rovaniemi 6.12.1993.
- Bengt Pohjanen intervjuet av Riitta Kontio over telefon (Tromsø - Övertorneå) 3.11.1997.

HENVISNINGER

-
- 1.. Artikkelens bygger på foredraget "Identitet og identiteter som litteraturvitenskapelig forskningsfelt" som jeg holdt på symposiet "Tre stammers møte: etnisitet og kulturkontakt i Nord-Norge" 14.11.1997 ved Universitetet i Tromsø.
  2. Hall 1992a, 301.

3. Kurikka 1995, 38.
4. Se f eks Helander 1992, 3. Forskeren Elina Helander, tidligere leder av Nordisk samisk institutt, fastslår at det i tillegg til vitenskapelig kunnskap fins sedvane eller praktisk kunnskap. Den kulturelt dypt rotfestede forståelsen kaller hun implisitt, tradisjonell kunnskap. Tradisjonell kunnskap skaffer man seg ifølge henne på samme måte som vitenskapelig kunnskap, dvs ved hjelp av empiriske metoder og langvarig læring. Som eksempel på et spesielt forhold til naturen se Helander 1996, 1. Ifølge Helander er ord som hengivenhet, gjensidig avhengighet, ærbødighet, identitet, makt og ansvar nøkkelord i samenes forhold til naturen.
5. Hall 1992a, 297.
6. Se f eks Eriksen & Niemi 1981; Aikio 1988.
7. JanMohamed & Lloyd 1990, 7.
8. Savolainen 1995, 24.
9. Lukkari 1993. Rauni Magga Lukkari nevner også at spesielt religionens språk fremdeles er finsk for henne selv om hennes morsmål er samisk og hun har bodd i Norge i over 20 år.
10. Kurikka 1995, 38.
11. Huttunen 1994, 37; Rutherford 1990.
12. Hall 1990, 225–226
13. Hall 1992a, 277.
14. Kellner 1992, 141–143.
15. Hirvonen 1998, 7. Hirvonen omtaler samiske forfattere, men situasjonen er den samme for alle nordkalottens forfattere.
16. Se Savolainen 1994, 51. Savolainens vurdering av Spivaks "Outside in the Teaching-Machine".
- 17 Vermeulen & Govers 1994, 6.
18. Annikki Kariniemis samiske røtter går langt tilbake. Gjennom farens fortellinger og myter og dessuten gjennom slektingene ble det samiske likevel en viktig faktor i forfatterens selvidentifisering. Hun fortalte at hun ofte følte seg som en halvblods fordi hun verken ble godtatt som finsk eller samisk forfatter.
19. Fee 1995, 242.
20. Annikki Kariniemi begynte å framheve sin samiske bakgrunn alt i begynnelsen av sin forfatterkarriere i 1950-åra ved å kle seg i samedrakt. Heikki Hyvärinen, (for tiden juridisk sekretær i Finlands sameting) klassifiserte henne i sin artikkel *Saamelaisten kolmenlaiset ystäväät* (1971) som en tilsynelatende samevenn. En tilsynelatende samevenn er i følge Hyvärinen en som tror han kjenner samene og betrakter seg som en forsvare av samene og "ved å anta den samiske nasjonaldrakten som sin klesdrakt storsinnet også kan vise at han godtar samene som sin like".
21. Hytönen 1972.
22. Arvola 1972.
23. Saariluoma 1995, 221.
24. Hall 1992b, 310.

"Midtimellom-fenomen" i Nordkalottens litteratur

25. I Finland den første "mothukommelsen", Veli-Pekka Lehtolas doktoravhandling *Rajamaan identiteetti*, kom i 1997.
26. Hall 1992b, 310.
27. Den nordfinske Annikki Kariniemi fortsetter etter kritikken å dømme denne "ortodokse" linjen i Lapplandskildringene. Om verket hennes *Satakielien syksy* (1981) fastslo Kirsti Manninen (1982) at det er en ortodoks Lapplandskildring "der man finner rikelig med denne skriftradisjonens kjennetegn: sagn, dialekt, mystikk, erotikk, naturtilbedelse og økologisk moralisme".
28. I nordfinsk litteratur fins det utallige eksempler, f.eks. fastslår Liisi Huhtala (1977) om Annikki Kariniemis roman *Pyhä Petronella*: "Det bildet romanen gir av det nordbotniske er overromantisk og uaktuelt". Sml. Lehtola 1997, 234: I følge Lehtola ble nordfinsk litteratur ofte vurdert som skildringer av landsdelen. Kritikken ble farget av kritikernes oppfatning av Lappland og deres forståelse av hvordan bøkene om Lappland skulle være.
29. Nyberg 1981. Sml. Aristoteles: Diskusjonen om forholdet mellom historie og skjønnlitteratur har tradisjoner et par årtusen tilbake. Aristoteles fastslår i sin 'Om dikteteksten' at historien behandler enkelttilfeller, diktningens emne er allmenne sannheter. En allmenn sannhet er i følge Aristoteles det som en viss type menneske enten sannsynligvis eller uunngåelig sier eller gjør i en viss situasjon, et enkelttilfelle derimot er det som Alkiabiades gjorde eller erfarte.
30. Nyberg 1981. Sml. Toiviainen 1998: Kristiansen har øyensynlig hatt samme mål som de latinamerikanske forfatterne. I følge Toiviainen har latinamerikanske forfattere villet få fram den usynlige sida av historien, den sida som ikke blir nevnt i de offisielle historiebøkene.
31. Rajala 1973, 137: ut fra teksten er det uklart om Rajala viser til verdensdelen eller verdensdelens litteratur når han snakker om 'hemningsløse mennesker med ville drifter, skapt av fattigdom' ('köyhyiden synnyttämistä hurjavaistoista, pidäkkeettömistä ihmisistä').
32. Sml. Sartre 1976, 67–68 og 77–78: Sartre mener at enten han vil det eller ei, så taler forfatteren alltid til sine samtidige og sine landsmenn, sine rase- og klassebrødre. Det samme gjelder leserne: mennesker fra samme epoke og samfunn forstår teksten ut fra en felles erfaringsbakgrunn, felles kontekst, ved hjelp av noen få stikkord; se også Toiviainen 1998: Toiviainen behandler i artikkelen sin *Dekolonisoi mieleksi* de kulturelle misforståelsene som oppstår når latinamerikansk kultur blir vurdert fra en annen kulturs synsvinkel. Se også Lehtola 1997, 234: Lehtola mener den primære grunnen til at nordfinsk litteratur ble marginalisert i den litterære kanon er den mentale avstand fra sentrum.
33. Min kursivering.
34. Mörsäri 1964; Erno Paasilinna (1974, 79–80) ser i Mukka-kritikken en videre samfunnsmotsetning: i distriktsavisenes kritikker opposisjonsånd mot hovedstaden og i de nordfinske avisenes kritikker regional motstand mot Sør-Finland. Etter hans mening ble Timo brukt som fane i kampen mot det forhatte sør.
35. Kieri 1997.

36. Lukkari 1993. Se også Hirvonen 1998, 7. Sml Trinh 1989, 6.
37. Sml Hirvonen 1998, 7: Hirvonen tolker dette slik at Lukkari vil fornekte sin samiske bakgrunn.
38. Ashcroft, Griffiths & Tiffins 1989, 6.
39. During 1995, 125.
40. Gjengset 1978, 99.
41. Aikio 1906, 3.
42. Griffiths 1995, 240.
43. Gjengset 1980, 188.
44. Slemon 1995, 107.
45. Savolainen 1995, 22.
46. Gaski 1996, 98. Sml Sartre 1976,77–78. I følge Sartre viser hvert ord i Richard Wrights verk *Black Boy* til to forskjellige kontekster: Wright taler samtidig både til svarte og hvite.
47. Lindbach 1997.
48. Pohjanen 1997.
49. Saariluoma 1995, 221.
50. Sml Draper 1989,1–9 og Brooks 1972, 1–8: tilsvarende regional motstand mot trykket og den ensrettende påvirkningen fra sentrum kan man se bl a i William Faulkners, Thomas Hardys og Wordsworths produksjon.
51. Sml Slemon 1995,109. Annikki Kariniemis situasjon kan sammenliknes med den problematiske stillingen mellom moderlandet og kolonien som etterkommere etter nybyggere har.
52. På norsk i Vårt liv. Samiska dikter i urval av Birgitta Doj-Sporre og Sonja Nordling.

